

Яковчук О. В.,
кандидат географічних наук, доцент,
декан факультету географії, історії та туризму
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне

Логвинова М. О.,
директор КЗ «Харківський ліцей № 2 Харківської міської ради»,
вчитель географії вищої категорії, учитель-методист,
доктор філософії за спеціальністю 103 Науки про Землю
м. Харків

Білоєнко Р. Ю.,
учень 11-А класу КЗ «Харківський ліцей № 2 Харківської міської ради»,
м. Харків,
переможець III Етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-
дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук
Харківської області

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Через повномасштабну військову агресію росії проти України з 24 лютого 2022 року наша країна стикнулася з новою масовою хвилею неконтрольованих вимушених міграцій населення. Харківська область за масштабами вимушених міграцій була та залишається регіоном із найбільшою чисельністю внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Тому актуальним є питання визначення тенденцій вимушених міграцій Харківської області, аналізу просторового розміщення вимушених мігрантів та розробка напрямів міграційної політики щодо вирішення нагальних проблем вимушених мігрантів, оскільки, з одного боку, вимушені мігранти становлять надмірне демографічне навантаження на місцеве населення приймаючих громад, а з іншого боку, за умови їх успішної інтеграції, можуть стати рушійною силою соціально-економічного розвитку регіонів та мати вирішальний вплив у їх післявоєнному відновленні.

Вимушена міграція має раптовий характер, зумовлений загрозою для життя мігрантів у результаті стихійних лих, військових дій або переслідувань за політичними причинами, національною

ознакою та ін., має тимчасовий або постійний характер [1]. Міжнародна організація з міграції серед вимушених мігрантів виділяє: 1) осіб, що шукають притулку; 2) осіб, що мають тимчасовий статус біженця; 3) біженців [4]. Причини, які зумовлюють вимушену міграцію є переважно неекономічними – воєнні конфлікти, порушення прав людини, політичні, релігійні та етнічні переслідування, екологічні катастрофи, зміни клімату та причини особистісного характеру.

Сьогодні на законодавчому рівні в Україні немає чіткого визначення поняття «внутрішня вимушена міграція», а для позначення вимушених внутрішніх мігрантів використано термін «внутрішньо переміщена особа». Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною вважається особа – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, – яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Масштаби вимушених міграцій населення України обумовлені, перш за все, прагненням зберегти власне життя та здоров'я, соціальними, економічними та культурними факторами. На початку повномасштабного вторгнення причинами для міграції були загроза власній безпеці, життю та здоров'ю рідних та близьких, втрата майна, пошкодження об'єктів соціальної, транспортної та виробничої інфраструктури, часті випадки порушення прав та свобод людини, втрата роботи та засобів для існування, політичні переконання, патріотизм та відданість європейським цінностям. Більшість вимушених мігрантів мали намір виїхати на нетривалий термін із мінімальним набором речей і сподівались незабаром повернутись додому [2].

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість осіб, які станом на середину травня 2022 року вважаються ВПО в Україні, становить приблизно 7,1 млн. Станом на кінець травня 2023 року чисельність ВПО в Україні – 5,08 млн осіб, а динаміка їх чисельності з початку війни знижується. З початку повномасштабної війни в Україні більшість ВПО перемістились із Донецької,

Луганської, Харківської, Запорізької та Миколаївської областей України до Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької обл.

Станом на 01.01.2023 перші 5 регіонів України за чисельністю ВПО не змінилась. Найбільша чисельність ВПО зареєстрована у таких областях: Харківська (456,9 тис. осіб), Київська (336,8), Дніпропетровська (267,0), Львівська (247,0), м. Київ (225,0). Станом на 14.06.2023 року 4,757 млн. ВПО повернулись до місць свого попереднього проживання, із них 47% здійснили релокацію з іншої області України, 30% ВПО повернулись з місць переміщення у межах своєї області проживання, 22% – з іншої країни [2]. Розглядаючи географію релокації ВПО з-за кордону, більшість ВПО повернулись із Польщі (39 %), Німеччини (9%), Італії (7%), Чехії (6%), Болгарії (5%). ВПО, які повернулись з-за кордону розмістились переважно у Західній Україні (Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій обл.). ВПО, які повернулись з регіонів України розмістились переважно у Черкаській, Полтавській, Миколаївській та Одеській областях [5].

Отже, більшість ВПО розміщуються у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися. Водночас, за даними соціологів, частина ВПО орієнтується на постійне проживання в інших регіонах України [2]. Зокрема серед осіб, переміщених у західні області, таких 45 %. Чим довше затягнеться війна, руйнівнішими будуть її наслідки, тим тяжіння до переселення буде виразнішим. Тому, на нашу думку, необхідно враховувати, що наслідки повномасштабного вторгнення стануть вагомим чинником перерозподілу населення територією України у середньостроковій перспективі.

За даними Міністерства соціальної політики [3] станом на 16.10.2023 у Харківській області офіційно зареєстровано 522,9 тис. ВПО. До червня 2023 р. динаміка чисельності ВПО у Харківській області мала тенденцію до зростання, що пов'язане з переміщенням із громад у прифронтовій зоні, особливо з Куп'янського району та Вовчанської громади. ВПО з цих місцевостей реєструються переважно в м. Харкові, де наразі налічується 30% усіх переміщених до області осіб.

Працездатні особи із числа ВПО, як правило, намагаючись зберегти трудові відносини із підприємствами та організаціями, на

яких вони працевлаштовані та які переміщені із тимчасово окупованої території України на територію, яка контролюється українським урядом, переселялись на такі території, не втрачаючи місце роботи, свого соціально-професійного і культурного становища та способу життя тощо. Окремою групою ВПО Харківської області є особи, які орієнтуючись на фактор житла та працевлаштування, обирали для свого розміщення населені пункти Харківської міської агломерації із розвинутою соціальною інфраструктурою, не реєструвались як ВПО та не потребували зовнішньої допомоги (т.зв. «самодостатні особи») [3].

Надмірна концентрація ВПО у містах Харківської обл. спричиняє високе демографічне навантаження на місцеве населення, регіональні ринки праці, заклади дошкільної, загальної середньої та вищої освіти, управління соціального забезпечення та захисту населення, медичні установи, об'єкти банківської сфери тощо. Незважаючи на це, позитивний вплив для приймаючих громад у розміщенні ВПО полягає у відкритті нових підприємств, створенні робочих місць; підвищенні попиту на освітні та навчальні послуги, що стимулює розвиток шкіл, коледжів і університетів у громаді; стимулюванні розвитку інфраструктури, включаючи будівництво житлових та комунальних об'єктів, доріг, транспортних засобів тощо; покращенні доступу до соціальних послуг, таких як медичне обслуговування, соціальна допомога, психологічна підтримка тощо; посиленні культурного обміну та культурного розмаїття; розвитку солідарності та співробітництва у громаді, збільшуючи рівень соціальної взаємодопомоги та підтримки.

Актуальність Харкова для ВПО пояснюється його порівняно високим рівнем соціально-економічного розвитку, переважно за рахунок третинного сектору і високотехнологічних галузей промисловості та можливістю працевлаштування, розвинутим ринком житлових послуг, зручним транспортним сполученням як у межах міста, так і з периферійними районами, можливістю отримання якісних медичних, освітніх, фінансових та інших послуг.

Література:

1. Вимушена міграція в умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. Національна академія наук України. URL:

<https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9149>
(дата звернення: 19.09.2023).

2. Звіт про статистику повернення українців. Опитування загального населення – раунд 14 (жовтень 2023 року) / Представництво МОМ в Україні. ДТМ Україна. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-povernennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-14-3-25-veresnya> (дата звернення: 29.08.2023).

3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2023).

4. Офіційний сайт Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції. URL : <http://iasfm.org> (дата звернення: 27.08.2023).

5. Через війну свої домівки покинули 11,4 млн. українців, – ООН.
«РБК-Україна: *веб-сайт.* URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/voyny-svoi-doma-pokinuli-11-4-mln-ukraintsev-1649511897.html> (дата звернення: 09.08.2023).